

הרב שילה גד חוזה
מח"ס בגד מלכות – ציצית בהלכה והשקפה

'מין כנף' בצבע – סיכום שיטות הראשונים

מחלוקת הראשונים

בגמרא מנחות לח ע"ב: "דתניא 'וראיתם אותו' מלמד שמעכבין זה את זה דברי רבי. וחכמים אומרים אין מעכבין. מאי טעמא דרבי? דכתיב 'הכנף' – מין כנף, וכתיב 'פתיל תכלת' ואמר רחמנא 'וראיתם אותו' – עד דאיכא תרוייהו בחד. ורבנן 'וראיתם אותו' כל חד לחודיה משמע".

רש"י שם מפרש: "מין כנף – היינו לבן, דרוב טליתות של פשתים הן ולבנות. תכלת – צמר צבוע, כדאמרינן (יבמות ד ע"ב) מדשש כיתנא תכלת עמרא". ניתן לראות, שרש"י מבין שפירוש הדרשה "הכנף – מין כנף" היא שלא רק שהחוטים צריכים להיות מאותו סוג של הכנף אלא אף מאותו צבע.

בגמרא במנחות מא ע"ב מובאת סתירה בין שתי ברייתות העוסקות בטלית שיש בה חוטים הצבועים בצבע קלא אילן – האם הטלית כשרה או פסולה. רב נחמן בר יצחק מחלק שברייתא אחת מדברת על טלית שיש בה ארבעה חוטים והשנייה בטלית בת שמונה חוטים:

תנו רבנן: טלית שכולה תכלת – כל מיני צבעונין פוטריין בה, חוץ מקלא אילן. מיתבי: טלית אין פוטר בה אלא מינה, טלית שכולה תכלת – מביא תכלת ודבר אחר ותולה בה, וקלא אילן לא יביא, ואם הביא כשר! אמר רב נחמן בר יצחק, לא קשיא: כאן בטלית בת ארבעה חוטין, כאן בטלית בת שמונה חוטין.

את החידוש בכרייתא הראשונה שכל מיני צבעונין פוטריין בה ביאר רש"י: "כל מיני צבעים פוטריין בה – לשום לבן, דכיון ד'מין כנף' ליכא לקיומי בה, אין לך לחזר אחר לבן אלא שיהו בה שני מינין".

ניתן לראות שרש"י מבין ש'מין הכנף' פירושו שחוט הטלית צריכים להיות באותו צבע של הבגד עצמו, אלא שבטלית שכולה תכלת שבה ליכא לקיומי

חוטים בצבע תכלת (היינו בקלא אילן שצבעו כתכלת), העיקר שיהיו שני מיני צבע שונים, ולא צריך דווקא לבן.¹

בהתאם להסבר זה, מבאר רש"י גם את בכרייתא השנייה ש"מינה" הכוונה לצבע: "מיתבי טלית אין פוטריין בה לשם לבן אלא מינה – אם אדומה היא יטיל בה שני חוטי אדומים ושני חוטי תכלת, וכן שאר גוונים". בנוסף, רש"י נותן שני הסברים לבעייתיות של קלא אילן:

1. גזירה משום כלאים: "חוץ מקלא אילן – דדמי לתכלת, וזימנין דמזבן לה לאינש אחרינא וסבר דכל חוטיה תכלת, וכי מצריך לטלית אחרית שקיל תרי חוטים מהכא ונותן שם עם לבן ותחת אלו יתן לבן, ונמצאת אחת מהן נפטר בקלא אילן לשום תכלת ושדי קלא אילן עם לבן בציצית והוי כלאים בלא מצוה" – כלומר, חכמים גזרו שאם יטיל קלא אילן מישהו עלול לטעות שזה תכלת כשרה, וייתן אותה בטלית אחרת עם חוטי פשתן ויעבור על איסור כלאים, כי איסור כלאים בציצית הותר רק כאשר הצמר צבוע בתכלת כשרה.

לפי הסבר זה, מבאר רש"י שהחילוק בין טלית בת ארבעה חוטים לטלית שיש בה שמונה חוטים הוא שבטלית בת שמונה חוטים יש ארבעה חוטי תכלת וארבעה חוטי קלא אילן, ומכיוון שלטלית מספיק ארבעה חוטים חוששים שמא מישהו יתיר את חוטי הקלא אילן ויעביר אותם לטלית אחרת שיש בה פשתן ויעבור על איסור כלאים, אבל בטלית בעלת ארבעה חוטים – שני חוטי תכלת ושני חוטי קלא אילן – לא חששו שיעביר ממנה חוטים לטלית אחרת תוך פסילת הטלית הזו.

2. חיוב שני מיני צבע: "לישנא אחרינא ועיקר: חוץ מקלא אילן – דהא אשני מראות שבה קפדינן ואלו מראיהן שויין" – כלומר, הבעיה בקלא אילן היא שהתורה הקפידה (כפי שציינו לעיל) שיהיו שני מיני צבע בטלית, תכלת וצבע אחר, ואם מטיל קלא אילן יש רק צבע אחד.

¹ אם כן, זה שהתורה אמרה לעשות חוטי לבן לבגד לבן חוץ מהתכלת, אינו רק בגלל שהחוטים צריכים להיות כצבע הטלית, אלא התורה רצתה שיהיו שני מיני צבע שונים, ולכן כאשר אי אפשר לעשות את החוטים והבגד מאותו צבע עדיין יש עניין של שני מיני צבע שונים, כדברי רש"י בד"ה מביא תכלת: "מביא תכלת – שני חוטיין לשם תכלת ודבר אחר לשם לבן, ואף על גב דהאי תכלת הוי 'מין כנף' אפילו הכי שני מינים בעינן דאזלינן בתר רוב טליתות".

לפי הסבר זה, שהבעיה היא שיש צבע אחד, פירש רש"י שבבעלת שמונה חוטים מדובר שיש שני חוטי תכלת ושני חוטים בצבע אחר והטיל ארבעה חוטי קלא אילן, ומכיוון שבמקרה זה יש שני מיני צבע שונים הטלית כשרה, אך יש חשש שיתיר את חוטי הקלא אילן וייתן בטלית אחרת ולכן אסרו לכתחילה, מה שאין כן בטלית בת ארבעה חוטים שבה אין שני מיני צבע אלא רק שני חוטי תכלת ושני חוטי קלא אילן וממילא הטלית פסולה. על פירוש זה אומר רש"י "ועיקר" – היינו, שכן דעתו.

התוספות (שם ד"ה אין) מקשים על רש"י לאור דברי הגמרא לעיל לח ע"ב. הגמרא שם ניסתה לפרש את דברי המשנה "תכלת אינה מעכבת את הלבן" שמדובר בטלית שכולה תכלת ומצוה להקדים תכלת תחילה עקב דרשת 'הכנף – מין כנף', אך אם הקדים הלבן אין זה מעכב. רבא מקשה על תירוץ זה: "מידי ציבעא קא גרים" – האם הצבע גורם את הקדימות?! התוספות מקשים אפוא מדברי רבא שצבע כלל אינו משנה ביחס לדרשת 'הכנף – מין כנף', על רש"י שכתב שגם צבע החוטים צריך להיות כצבע הטלית.

על כך, מביאים התוספות שני תירוצים. לפי הראשון נשאר הדין שהחוטים צריכים להיות כמו צבע הטלית ולפי השני לא:

א. "ושמא מדרבנן משום זה א-לי ואנוהו" – כלומר, באמת דרשת "הכנף – מין כנף" אינה אומרת שצבע החוטים צריך להיות כצבע הטלית, אך חכמים אמרו שיעשה זאת ליופי כדי לפאר המצווה.

ב. "ויעוד נראה דאיירי בשאר מינים כגון שיראין וכלך וסיריקין דאין פוטר אלא במינים מדאורייתא"² – כלומר, באמת דרשת "הכנף – מין כנף" אינה אומרת שצבע החוטים צריך להיות כצבע הטלית, אלא פירושה הוא שהבד שממנו מייצרים החוטים צריך להיות מאותו בד שממנו מיוצרת הטלית, כגון חוטי שיראים לבגד שיראים.³

² סוגריים אלו הובאו בנוסח התוספות שבגמרא.

³ אמנם, מוסיפים התוספות: "ומה דפי' בשיראים לאו דוקא, דהא אמרינן דצמר ופשתים פוטרין בהם" – כלומר, מה שהברייתא כתבה שבשאר מינים אין פוטר אלא מינים אינו מדויק, אלא אף חוטים מצמר ופשתים ניתן להטיל בהם.

נראה שתוספות יסבירו את הגמרא בדף מא ע"ב כפי הפירוש הראשון ברש"י, שהדיון אינו מצד זה שהחוטים צריכים להיות כצבע הטלית. אולם, יש להבין כיצד רש"י יבאר את הגמרא בדף לח ע"ב ממנה הקשו תוספות. ובשיטה מקובצת בדף לח ע"ב (אות ה בשם תו"ח) הקשה את קושיית התוספות, ותירץ את רש"י: "דהכי פירושו מידי צבעא גרים – אפילו כולה תכלת נמי מצוה להקדים לבן, מדקתני בברייתא דלעיל מצוה להקדים... ונפקא מינה במה שפירש רש"י לקמן אינו פוטר אלא מינה. דהשתא שאין לנו תכלת מכל מקום צריך לצבוע הטלית מצבע הטלית". כלומר, קושיית רבא באה לומר רק שהצבע לא משנה לעניין הקדמת התכלת ללבן, כי דין ההקדמה הוא דין עצמאי כפי שהובא בברייתא שהלבן קודם. וטעם הברייתא הוא כי בפסוק כתוב "פתיל תכלת" אחר "הכנף" ולמדים שהתכלת תמיד אחרונה,⁴ ולא כתוספות שהצבע כלל לא משנה. הרמב"ם (הל' ציצית פרק ב הלכה ח) מביא את הברייתא ומפרש אותה כרש"י: "טלית שהיא כולה אדומה או ירוקה או משאר צבעונין – עושה חוטי לבן שלה כעין צבעה, אם ירוקה ירוקין אם אדומה אדומין. היתה כולה תכלת – עושה לבן שלה משאר צבעונין חוץ מן השחור מפני שהוא נראה כתכלת".⁵ כמו כן, הראב"ד שם מביא שיש שהקשו כתוספות, אך מתרץ גם כפי שביארנו ברש"י: "ולאו קושיא היא דהתם לענין אקדומי תכלת ללבן קא פריך, דאין ראוי שיקדים תכלת ללבן בשביל הצבע אף על פי שהטלית כולו תכלת, אלא ודאי מצוה להקדים לבן לתכלת אף על פי שהיא מינה, והתורה אמרה על ציצית הכנף פתיל תכלת – לעולם התכלת יבא על ציצית הכנף, כלומר שיהא התכלת אחרון בו. ומכל מקום צריך שיהא בו ממין צבע הטלית כדי שיהיה בו ממין הכנף".

⁴ לשון רש"י: "מידי צבעא גרים – אפילו כולה תכלת נמי מצוה להקדים לבן לתכלת, הואיל ורוב טליתות לבנות הן לבן קא גרים, ולהכי כתיב 'תכלת' אחר 'הכנף' דלעולם יהא המאוחר".
⁵ לעיל ראינו שרש"י הביא שני פירושים לגמרא וכתב שהפירוש השני עיקר. ברם מהכסף משנה משמע שלפי הרמב"ם הפירוש הראשון עיקר, שכן הכסף משנה שם שאל על הרמב"ם מדוע השמיט את חילוק הגמרא בין טלית בת ארבעה חוטים לטלית בת שמונה חוטים, וענה שטלית בת שמונה חוטים אינה שכיחה, ומכיוון שבכל מקרה אין להטיל בת שמונה לא חש הרמב"ם לכתוב זאת. מכך שכתב שבכל מקרה אין להטיל בטלית בת שמונה מוכח שסובר כמו הפירוש הראשון ברש"י שטלית בת שמונה פסולה (ולא טלית בת ארבע כמו בפירוש השני).

אולם, ההגהות מיימוניות (הל' ציצית פרק ג אות ו) סבר כתוספות וכתב בשם מורו המהר"ם והסמ"ג: "אבל על הצביעה אין להקפיד אפילו אם אין דומה לכנף, כדאיתא בסוף פרק התכלת מידי ציבעא גרים, ורש"י שפירש אין פוטרים במין הצבע לא דק, עיין בספר המצות".

הכרעת הבית יוסף והרמ"א

הבית יוסף (שם או"ח סימן ט) הביא דעות הראשונים הנ"ל, והוסיף שמהר"י אבוהב הביא שהרשב"א כתב שלא ראה מרביתו שחששו לצבוע החוטים בצבע הטלית, ושכן כתב תרומת הדשן (סימן מו), ואף הוסיף שראה שתמיד עשו רק לבן לא משנה באיזה צבע הבגד, וכן הביא מהמהר"י אבוהב בשם בעל העיטור (ציצית שער ב חלק ב), "שציציות של לבן קודמין לכל הצבעונים באיזה צבע שיהיה הטלית. שכשאמרו מין כנף שיהיה הציצית ממין הכנף – סתם טליתות שלהם היו לבנים. אבל אם אין לנו לבן אז צריך שיהיה הציצית מצבע הטלית". לכאורה אינו מובן, מדוע צריך דווקא לבן, הרי לפירוש תוספות הצבע כלל אינו משנה, אלא נראה שהעיטור הוא שיטה נוספת, והיינו שמצד אחד צבע החוטים צריך להיות כצבע הטלית, אלא שלא מסתכלים כרש"י וכו' על צבע טלית נתונה, אלא על רוב הטליתות, ומכיוון שרובן לבנות אזי תמיד גם החוטים צריכים להיות לבנים אף אם הטלית תהיה צבועה בשאר צבעים. רק כשאין לבן מודה העיטור לרש"י כי גם אם הדין שצריך לצבוע החוטים בצבע הטלית אינו מתקיים בצורה מושלמת (היינו בלבן) עדיין הוא מתקיים בצורה חסרה. למעשה, מכריע הבית יוסף: "ומכל מקום כיון דהרמב"ם ורש"י סוברים שצריך שיהיה מצבע הטלית וגם התוספות והראב"ד⁶ נראה שאינם חולקין – נכון

⁶ כשהבית יוסף כתב לפני כן את דעת התוספות, הוא הביא רק את התירוץ הראשון שלהם שהחוטים צריכים להיות בצבע הטלית מדין 'זה א-לי ואנוהו' (שמא לא גרס את התירוץ השני, שכן כפי שראינו הוא הובא בסוגריים), ואם כן לא מובן מדוע כתב שרק נראה שאינם חולקים ומשמע להיפך שמודים שמדובר בנן צריך. ושמא כתב זאת על פי התירוץ השני אף על פי שלא הביאו.

כמו כן, צריך עיון מדוע כתב שנראה מהראב"ד שאינו חולק, הרי הוא טרח להצדיק את הרמב"ם ומשמע שמודה לו ולא רק שאינו חולק.

ליזהר בדבר. וכן ראיתי המדקדקים נוהגים לעשות הציצית מצבע הטלית", וכן פסק בשו"ע (שם סעיף ה). והדרכי משה (שם אות ג): כתב על הכרעת הבית יוסף: "ואני לא ראיתי מימי ציצית אלא לבן ואין לשנות", וכן פסק בהגהות הרמ"א על השו"ע שם.

סיכום

במנחות מא ע"ב הובאה סתירה בין שתי ברייתות העוסקות בטלית שיש בה חוטים הצבועים בצבע קלא אילן – האם הטלית כשרה או פסולה, ורב נחמן חילק שברייתא אחת מדברת על טלית בת ארבעה חוטים והשנייה בטלית בת שמונה חוטים. הראשונים נחלקו בהסבר החידוש של הברייתא הראשונה: "כל מיני צבעים פוטרין בה חוץ מקלא אילן".

רש"י הבין ש'מין כנף' פירושו שהציציות צריכות להיות באותו צבע של הטלית, ולכן ביאר שמכיוון שכל הטלית בצבע תכלת-קלא אילן, לכאורה גם החוטים היו צריכים להיות בצבע תכלת, אך מכיוון שיש בקלא אילן בעיה (גזירה משום כלאים או שאין שני מיני צבע), אומרת הברייתא שאין צריך דווקא לבן ואפשר לצבוע את החוטים בכל צבע והעיקר שיהיו שני מיני צבע שונים. בהתאם להסבר זה, מבאר רש"י גם את הברייתא השנייה המצריכה שהטלית והציציות יהיו ממינה, ש"מינה" הכוונה באותו צבע, וכן פסק הרמב"ם (הל' ציצית פרק ב הלכה ח). לעומתם, התוספות (שם ד"ה אין, וכן דעת ההגהות מיימוניות הל' ציצית פרק ג אות ו בשם המהר"ם וסמ"ג) הקשו מדף לח ע"ב שם אמר רבא לכאורה שצבע אינו משנה כלל לגבי ציצית (והשיטה מקובצת שם אות ה בשם תו"ח ביאר שלרש"י הצבע אינו משנה רק לעניין הקדמת התכלת ללבן, והיינו שלעולם הלבן קודם, וכן מדויק בלשון רש"י, וכן ביאר הראב"ד את הרמב"ם). בתירוץ ראשון אמרו התוספות שבאמת הצבע צריך להיות זהה רק משום הידור לפאר המצווה, ובתירוץ שני סברו שהצבע אינו צריך להיות זהה ופירוש "מינה" הוא שבד הציציות והטלית יהיה אחד.

הבית יוסף (או"ח סימן ט) הוסיף שתרומת הדשן כתב שנהגו לעשות רק ציציות לבנות ושהמהר"י אבוהב כתב שהרשב"א בשם רבותיו הלך כר"י, ובעל

